

CONÈIXER ELS CAPBREUS. APROXIMACIÓ A UNA FONT DOCUMENTAL.

MIQUEL A. MARQUES SINTES

La intenció de reflexionar sobre els capbreus, especialment els de tipus religiós, ve donada perquè és una font no massa emprada pels historiadors i que ens pot proporcionar una informació prou valuosa a l'hora d'estudiar una societat. No tenim altre objectiu, idò, que posar a l'abast dels interessats per la història una font que, en ocasions, és poc aprofitada a l'hora d'analitzar les societats, sobretot des del punt de vista sòcio-religiós.

Primer de tot repassarem el concepte de capbreu, exposant les nostres objeccions i reflexionarem per tal de millorar la definició del terme.

Després de definir-lo, intentarem d'exposar altres punts bàsics de la font:

- l'ús de la font,
- parts que conformen un capbreu, i
- informació aportada.

Acabarem d'estructurar el nostre treball amb unes breus conclusions i una bibliografia sobre el tema. Finalment, volem agrair la labor de correcció de Pilar Vinent. També agraiem les reflexions i suggeriments que m'han comunicat Miquel Àngel Casanovas Camps i Amador Marí Puig.

Estudis sobre les fonts i metodologia

Seria pretensions per part nostra dir que no hi ha gaire estudis sobre les fonts històriques i sobre metodologia.¹ Però si fem una ullada ràpida a les *III i IV Jornades d'historiadors i arqueòlegs* ens adonam que no és un tema massa conreat.

Aquest buit significatiu queda, en part, omplert pels treballs de Florenci Sastre sobre les talles menorquines i els de Miquel Àngel Casanovas sobre els manifestes de béns i sobres les llistes del compliment pasqual.²

¹ En aquest sentit, hem constatat que a les Balears existeixen diversos treballs sobre metodologia i fonts. Aquí relacionam els que han caigut en les nostres mans a l'hora de redactar aquesta comunicació:

Natividad DE LA PUERTA: "Las fuentes cuantitativas en el estudio de los puertos desde la historia económica. Un ejemplo: El puerto de Bilbao", *Estudis Baleàrics*, 43, 1992, 5-26.

Montserrat PUYOL RODRÍGUEZ: "La ciència històrica a les Balears en el segle XIX. Fonts i problemàtica del seu estudi", *Estudis Baleàrics*, 39, 1991, 97-112.

Antoni QUINTANA TORRES: "Anàlisi i crítica d'algunes fonts documentals del set-cents mallorquí", *Estudis Baleàrics*, 13, 1984, 127-137.

Ricard URGELL HERNÁNDEZ: "Estudi documental de les sentències de la Cúria Criminal de la Reial Audiència de Mallorca (1607-1635)", *Homenatge a Antoni Mut Calafell, arxiver*, Palma, 1993, 295-315.

² Miquel Àngel CASASNOVAS CAMPS: "Els manifestes de béns com a instrument de fiscalitat", *Estudis d'Història Econòmica*, 1, 1991, 61-78.

Miquel Àngel CASASNOVAS CAMPS: *Las listas de cumplimiento pasqual como fuente para el estudio de la demografía*. (En premsa).

Però si ens referim a la qüestió dels capbreus en particular, es pot dir que el nombre d'estudis és encara més esquitit: Joan Rosselló Lliteras va transcriure el Capbreu de Danús i Maria Barceló va tractar els capbreus com a font per a l'estudi d'una comunitat urbana. També ha estat font bàsica en tota una sèrie de treballs publicats al *Butlletí d'Onomàstica*, especialment en l'estudi i recollida d'antropònims, cognoms, àlies i dels topònims (accidents de terreny, camins públics, natura de la utilització de la terra i de la hidrografia, especialment).³

El capbreu l'entendrem com una font d'informació complementària per als estudis històrics acompanyant a altres fonts, ja que generalment no proporciona una gran quantitat d'informació; en canvi esdevindrà una vena important de dades quan no disposam de més documentació.

Nosaltres hem treballat els capbreus eclesiàstics, font utilitzada en els nostres estudis en un o altre sentit.⁴

Referit als capbreus, és capbdal l'estudi sobre l'emfiteusi elaborat per Andreu Murillo, on va utilitzar la capbreuació de béns juntament amb les fadigues reials, les fonts bàsiques per entendre tota la xarxa de l'emfiteusi, de senyors de domini útil i de domini directe: *La capbreuació de 1600 no s'ha d'entendre com a registre de la propietat, sinó també per determinades notícies que ens assabenten de la situació econòmico-social i de les interrelacions entorn de la possessió i transmissió dels immobles i de les càrregues que suportaven*.⁵

Pensam que la nova fornada d'historiadors menorquins tenim un deute amb el treball d'Andreu Murillo sobre la capbreuació, el sistema d'emfiteusi i les fadigues reials, documentació farcida de censals i d'establiments, conceptes no sempre gaire fàcils d'assimilar per a un no iniciat en la qüestió.

Per açò va ser una explicació didàctica la de Murillo quan va explicar tota la qüestió dels establiments emfiteutics (constatant que l'amitgeria o l'origen de la societat rural menorquina no era una figura del segle XIV, sinó molt més recent) i llurs càrregues de

Florenci SASTRE PORTELLA: *Les talles menorquines com a font per a la toponímia i l'onomàstica*. Homenatge a Enric Moreu-Rey. Barcelona, 1988.

³ Cal veure els volums de *SOCIETAT D'ONOMÀSTICA. Butlletí interior*, *1985-1989 on està prou documentat el tema i en especial:

Maria BARCELÓ CRESPI: "Anotacions sobre l'interès de les "talles" com a repertori antroponímic: segle XV", X, 1982, 81-85.

Florenci SASTRE I PORTELLA: "Les llistes del compliment pasqual com a font per a l'onomàstica: Ferreries, 1812"; XXVI, 1986, 11-16.

Florenci SASTRE I PORTELLA: "Les talles menorquines com a font per a la toponímia i l'onomàstica, l'exemple de 1595", XXXV, 1989, 217-233.

Joan ROSSELLÓ LLITERAS: *Capbreu d'Almoina. Ciutat de Mallorca*. Publicació de l'Arxiu Diocesà, 1981, 48 pàg. Nota bibliogràfica.

⁴ Miquel A. MARQUÈS SINTES: *Alaior en el trànsit a la Modernitat*. Treball per a l'assignatura de Maria Barceló i Crespi, d'Història Medieval del Regne de Mallorca, a la Universitat de les Illes Balears, 1993 [Inèdit].

Miquel A. MARQUÈS SINTES: *Notes sobre el convent de Sant Diego (Alaior)*, Ciutadella, 1994. [Monografies Menorquines, núm. 70].

Miquel A. MARQUÈS SINTES: "La vida quotidiana de Ferreries al segle XVIII", Revista de Ferreries, 1996. [Premi d'Investigació sobre Ferreries (Bienni 94-95) sota el títol: *De capellans, misses i ànimes a Ferreries. Fotografia d'un poble de finals del segle XVIII*].

⁵ ANDREU MURILLO I TUDURÍ: "Pressió fiscal, economia i societat a la Menorca de la transició del segle XVI al XVII", *Randa*, 21, 1987, 18.

censals, tot un món de funcionament tan distint al nostre, però amb el mòbil econòmic com a eix fonamental i recollit als capbreus.

Rallant d'una forma molt general, ens hem adonat que en els casos de fonts de caire fiscal de l'edat moderna com ara els manifestes de béns i les talles, o les contemporànies com les contribucions industrials, totes elles són fonts on, per la seva pròpia naturalesa, apareixeran més contribuents que no en els capbreus, tot i que les primeres seran manco fiables. D'altra banda, en el grup dels capbreus trobarem documents de tot tipus en la forma, generalment relacionant manco nombre d'individus, però amb informació molt fiable, gràcies a la seva funció: qui defensa els seus drets coneixerà amb pèls i senyals el que li deuen i sobre què ho ha de cobrar.

Definició de capbreu

Quan un historiador o investigador entra a furgar dins un arxiu, el primer entrebanc que troba és llegir la lletra dels documents, però en poc temps s'entrenarà en l'art de la lectura.

Quan haurà pogut superar la primera trava, si es tracta d'un llibre de protocols, un llibre d'actes o altra documentació amb una forma simple, és relativament fàcil de comprendre, després d'assimilar el vocabulari propi de l'època, i arribar a copsar el que el document ens conta.

Ara, quan ens topam amb algun document que per la seva forma té un ús molt específic, com ara els capbreus, els manifestes de béns i altra documentació, la dificultat augmenta.

Com ja he comentat més amunt, l'exposició feta per Andreu Murillo en la seva ponència titulada *Canvi en les relacions socials de producció a Menorca des del segle XVII*, va ser prou il·lustrativa, perquè, com es podran imaginar, els censalistes havien d'apuntar els seus drets cobrables en algun lloc.⁶

Quant als capbreus, hem d'anotar que han estat emprats en alguns treballs històrics a Menorca. Etimològicament aquesta paraula està composta de *breu*, "document", i de *cap*, usat a manera d'adjectiu amb el sentit de "principal".

Si no entenem el que tenim al davant, el primer que farem és acudir al diccionari, per saber amb què ens topam, com va ser el nostre cas quan el 1992 vam començar a treballar amb els capbreus del convent de Sant Diego.

Però vet aquí que, tot i així, el diccionari no resol els nostres dubtes. Recordant en tot moment que treballam amb una font religiosa, acudim al primer diccionari, que ens el defineix així:

CAPBREU Inventari o apuntament d'un reconeixement de drets, especialment emfitèutics, per evitar prescripcions.

⁶ Ponència llegida a la V Trobada d'Historiadors i Arqueòlegs, celebrada a la Biblioteca Pública de Maó (Menorca), del 2 al 4 de novembre de 1995.

Etim.: compost de breu, 'document', i de cap usat a manera d'adjectiu amb el sentit de 'principal'.⁷

Aquesta definició ens dona a entendre que en el document anomenat capbreu, s'apunten uns drets perquè no s'oblidin i no prescriguin amb el pas del temps, 30 anys en el cas dels censals. La referència que es fa als drets emfitèutics, es refereix als drets que tenen els senyors de domini directe sobre béns immobles, especialment possessions. Per tant, aquesta definició no acaba de resoldre el nostre dubte.

Per sortir-ne, acudim a un altre diccionari a fi d'ampliar els nostres coneixements:

CAPBREU: HIST DR I *Document o manual on hom anotava, en forma abreujada i en períodes cronològics espaiats, les confessions o reconeixements drets pels emfiteutes als senyors directes, per tal de conservar memòria o prova de la subsistència dels drets dominicals.*

2 esp *Escritura pública on consta el reconeixement que fa l'emfiteute dels drets del seu senyor directe sobre els immobles que el primer té en domini útil, com a resultat d'un procés judicial anomenat causa de capbrevació. El capbreu conté, després de l'exposició de la causa, la relació dels béns afectats, de llur situació, llur superfície i llurs afrontacions, i dels drets dominicals: prestacions en moneda o en espècie, pagament de lluïsmes, reconeixement de deutes, règim d'amortització, etc. Sovint els capbreus es feien generals dels diversos emfiteutes d'un mateix senyor directe. Se solen conservar entre les sèries de protocols notarials per tal com l'escrivà acostumava a ésser un notari públic; els capbreus decretats a favor del reial patrimoni eren enregistrats per la batllia general. Constitueixen una font de primer ordre per als estudis demogràfics, socials, econòmics i onomàstics.⁸*

Aquesta definició ja és millorada: és més extensa i concreta que la primera, i ens ve a dir que existeixen dos tipus de capbreus, des del punt de vista arxivístic: els documents o capbreus privats, d'un senyor de domini directe, que pot o no coincidir amb el rei o un senyor qualsevol; i els documents públics o del Reial Patrimoni.

També coneixem les parts fonamentals d'un capbreu i els possibles usos d'aquest.

Però, seguim sense saber què és un capbreu religiós i quin ús té. Acudim a un nou diccionari:

CAPBREU: 1) *Registro de la propiedad en el que los propietarios inscriben sus tierras. Pueden ser reales o señoriales.* 2) *Requisitoria a todos los poseedores de bienes raíces para que demuestre documentalmente los títulos que justifican su tenencia ante la curia o departament correspondiente, titular del dominio.⁹*

Aquesta definició no aclara gaire els nostres dubtes. La pròxima definició ens proporcionarà un poc més d'informació:

⁷ DCVB, II, 955.

⁸ Gran Enciclopèdia Catalana, 4, 318.

⁹ U. DE CASANOVA I TODOLÍ, J. F. LÓPEZ BONET: *Diccionario de términos históricos del Reino de Mallorca (s. XIII - XVIII)*. Palma, 1986, 27.

CABREO: *Fruto líquido de un beneficio eclesiástico.*¹⁰

Tot i la seva brevetat, el cert és que ens aporta nova informació. Sense proporcionar nous continguts, llegirem la següent definició:

CABREO: *Becerro, libro en que las iglesias y monasterios copiaban sus privilegios y pertenencias.*¹¹

Sense perdre l'esperança, la pròxima definició aporta i complementa la informació de les que ja hem llegit:

CABREO: *Libro en que un señor o un propietario anotaba sus censos, rentas, derechos e incluso sus propiedades. (Los cabreos o capbreus, que aparecen redactados en forma de inventario, son propios de la Corona de Aragón, en donde se conservan ejemplares que datan del s. XI. El dueño del dominio solía inscribir en ellos las pensiones y laudemios que percibía por sus censos, y las iglesias y comunidades religiosas anotaban sus privilegios y pertenencias).*¹²

Certament, aquesta definició explica un poc més el sentit dels capbreus religiosos i quins usos tenien. De totes formes, tenint present que el sentit etimològic de la paraula és prou clar, des d'aquí volem animar als estudiosos de la llengua a què pensin una definició molt més acurada de la que fins ara hem pogut llegir als diccionaris.¹³

La nostra aportació al tema serà intentar explicar les diferents aplicacions del terme i usos, per dibuixar els trets característics dels capbreus.

Tipologia dels capbreu

Els capbreus els dividirem en dos subgrups, que no tenen massa a veure segons si són documents públics o privats, sinó pel seu contingut, és a dir:

* Els capbreus reials i els de particulars seculars, els hem de prendre com una eina estrictament econòmica, on s'apunten els drets, sigui quina sigui la seva naturalesa, i d'on podem extreure informació de tipus demogràfica, social, urbanística, econòmica i onomàstica.

¹⁰ *Enciclopedia Universal-Espasa Calpe*, 10, 204.

¹¹ DAMIÁN IGUACEN BORAU: *Diccionario del patrimonio cultural de la Iglesia.*, Madrid, 1991, 236.

¹² *Nueva Enciclopedia Larousse*, 3, 1493.

¹³ Podem llegir altres definicions referides al terme, però no aixuguen els nostres dubtes:

a) **Capbreu.** *Apuntament d'un reconeixement de drets, especialment emfiteútics, per evitar prescripcions possibles dins el contracte.*

Diccionari de la llengua catalana, 1995, 338.

b) **Capbreu.**

1.- *Document o manual on hom anotava les confessions o els reconeixement fets pels emfiteutes als senyors directes per tal de servir memòria o prova de la subsistència dels drets dominicals.*

2.- *Esriptura pública on consta el reconeixement que fa l'emfiteuta dels drets del seu senyor directe sobre els immobles que el primer té en domini útil, com a resultat d'un procés judicial anomenat causa de capbreuació.*

Diccionari de la llengua catalana, 1990, 307.

Una breu fullejada al *Diccionari d'història de Catalunya*, dirigit per Pierre Vilar, la definició de capbreu tampoc ens treu de dubtes, repetint bàsicament el que hem llegit a altres diccionaris.

* **Pel que fa als capbreus d'orde religiós**, la seva anàlisi ens ajudarà a copsar a més dels aspectes a dalt apuntats, la mentalitat o el comportament religiós d'una societat, fet que amb els primers capbreus no podríem constatar mai. Per tant, aquesta no l'hem de veure tan sols com una font per a l'ús de la història econòmica, sinó també amb un valor sòcio-religiós afegit.

Feta aquesta precisió, idò, podrem veure quins són els tipus diferents de documents, és a dir: els *documents públics* i els *documents privats*, on, en cada una de les subdivisions, ens adonarem de les característiques pròpies que els fa singulars:

* **Documents públics:** Aquí definirem com a públics els documents redactats en una cancelleria i escrits amb formes solemnes. En el nostre cas ens referirem al document públic de la capbreuació o el RP 2008 (ARM), és a dir, l'acte de capbreuar o redactar en un capbreu totes les obligacions, fet pel procurador reial, administrador del Reial Patrimoni i representant dels interessos econòmics de la corona a Menorca. La recaptació era bàsicament en diners, tot i que una mínima quantitat ho era en espècie. Respecte a les obligacions del Reial Patrimoni, direm que la capbreuació era una tasca complementària, juntament amb la reial amortització i el segell, del Reial Patrimoni, d'altra documentació que s'hi emmagatzema.¹⁴

El capbreu públic estudiat per diversos historiadors ha estat el RP 2008, custodiat a l'Arxiu del Regne de Mallorca, utilitzat per Sastre¹⁵ i Marquès,¹⁶ en el qual bàsicament hi surten tot tipus de béns immobles i que estan obligats amb censals, establiments, quitacions i carregaments, com ara:

- els censals reials;
- l'impost del quart;
- censals i quarts de forment;
- censals en diners, cobrats sobre els béns de què disposava la població;
- els quarts amortitzats;
- censals i quarts de forment;
- censals reials; i,
- quarts de censals amortitzats.¹⁷

Respecte al seu contingut, els censals i els quarts, Sastre¹⁸ també ens defineix la seva funció: "Los censos se cobraban sobre los bienes inmuebles que estaban bajo el dominio directo del monarca, sean éstos casas, huertos, "tanques", rafaes, posesiones, molinos, aguas, etc. El impuesto del "Quart" gravaba a todo tipo de rentas, desde pensiones a censos particulares, pasando por las rentas de las "almoínas", los beneficios y capellanías eclesiásticas, las mandas pías, las misas, "ultras", aniversarios, etc. Su cuantía era, como indica su denominación, el 25 % de la renta normalmente".

¹⁴ A. MUT CALAFELL: *Guia sumaria del Archivo del Reino de Mallorca*. Madrid, 1984, 32-36.

MIQUEL A. CASANOVAS I CAMPS: "Els manifestes de béns com a instrument de fiscalitat", a *Estudis d'Història Econòmica*, 1, 1991, 62-63.

¹⁵ F. SASTRE PORTELLA: *La Ciutatella de Menorca en el trànsit a la modernidad*, Menorca, 1982.

¹⁶ MIQUEL A. MARQUÈS SINTES: *Alaior en el trànsit a la Modernitat*. Treball per a l'assignatura de Maria Barceló i Crespí, d'Història Medieval del Regne de Mallorca, a la Universitat de les Illes Balears, 1993 [Inèdit].

¹⁷ F. SASTRE PORTELLA: *La Ciutatella de Menorca en el trànsit a la modernidad*, Menorca, 1982.

¹⁸ F. SASTRE PORTELLA: *La Ciutatella de Menorca en el trànsit a la modernidad*, Menorca, 1982, 4.

Per al cas d'Alaior i respecte als quarts, segons les dades del RP 2008, veurem com els aniversaris encomanats al clergat de la parròquia de Santa Eulàlia estaven encarregats sobre possessions en un alt percentatge (62'93%) i dels albergs (21'07%), mentre que els percentatges menors corresponen a les cases (4'74%) i a un ample grup anomenat altres (11'26%) on comptabilitzam altres béns immobles i mobles: horts, trossos de terra, diners, tanques, etc.

Respecte als censals pagats al rei, els percentatges de pagaments sobre béns immobles variaran ostensiblement: les possessions (34'38%), els albergs (18'47%), les cases (4'90%), mentre que el grup d'altres representa un 42'25%; en total sumen fins a vint-i-cinc tipus d'immobles i mobles distints (ponts, tanques, horts, vinyes, etc.).

El seu contingut pot variar mínimament d'uns a altres capbreus, i així, segons les dades de Murillo (1988b, pàg. 66), trobarem: compra-venda d'immobles, establiments, carregaments de nous censals, quitacions de censals i vendes de censals.

* **Documents privats:** Definirem com a documents privats els documents redactats fora d'una cancelleria i que no segueixen estrictament una forma de solemnitat. Dins aquest grup de documents privats distingirem els redactats per individus o notaris i els redactats per institucions religioses (seculars i regulars).

a) Documents privats redactats per individus i notaris: Són aquells documents que fan referència al reconeixement dels drets d'un individu sobre els seus béns, generalment immobles. No seria gens rar que en qualsevol protocol de notari es trobàs algun document o relació d'aquest tipus, fent un repertori dels individus o les institucions que han de solucionar els drets de l'individu censalista.

Nosaltres, de totes formes, hem acudit a la transcripció d'un d'aquests capbreus privats per ser diferent als capbreus del Reial Patrimoni. Ens referim al *Capbreu de Danús*, transcrit per Joan Rosselló Lliteras.¹⁹

b) Documents privats redactats per institucions religioses (seculars i regulars).

Els particulars i les institucions públiques, com ara les antigues universitats, tenien algun capbreu on redactar els censals obligats a pagar pensió anualment, i en el cas de les institucions religioses també en tenien, de capbreus.

Açò era així perquè, si bé els primers eren censals carregats sobre béns immobles per operacions de caire econòmic, els censals eclesiàstics venien determinats per la seva fundació perpètua, que percibien les comunitats de les parròquies i dels convents, essent d'aspecte religiós. Per tant, el pagament d'un censal eclesiàstic venia supeditat per la intenció d'un futur difunt que deixava ben aclarit en el seu testament o darrera voluntat, amb un sentit profundament religiós, el desig que la seva ànima fos objecte de recordança en forma d'atenció religiosa, any rere any, amb la celebració d'una fundació perpètua d'un acte litúrgic, sobretot misses cantades. Com es podrà entendre, açò només s'ho podien permetre alguns individus de certs estaments, ja que per poder fundar algun d'aquests actes litúrgics, el candidat a pujar al cel havia de tenir algun bé immoble on carregar aquell censal que els seus

¹⁹ J. ROSSELLÓ LLITERAS: "Capbreu de Menorca de Danús", *BSAL*, 34, 1975, 508-517.

afortunats hereus havien de pagar, mentre que els més pobres, més econòmicament que no espiritualment, no podien gaudir d'aquest luxe.

També hem d'assenyalar que aquests documents, generalment, els trobarem custodiats als arxius eclesiàstics. Així, podem dir que en una Diòcesi hi ha diversos arxius on anar a localitzar la documentació: a l'arxiu capitular, a la cúria diocesana, als arxius parroquials, als arxius de religiosos i religioses, i als arxius d'altres institucions eclesiàstiques (confraries, monestirs, col·legis, seminaris, etc.).

En tots i cadascun d'aquests arxius trobarem llibres de capbreus dels censals eclesiàstics que les respectives comunitats han de cobrar. Sigui on sigui que es facin les referències, ens trobarem amb aquest arsenal de material econòmic i religiós alhora.²⁰ I si fem una volta per les nostres terres, una ullada al fons de l'Arxiu del Regne de Mallorca ens donarà l'oportunitat de poder consultar un bon grapat d'aquests llibres, recollits en aquella institució després d'haver estat incautats per l'Estat a la desamortització eclesiàstica de 1835, i on podem trobar pràcticament tots els ordes regulars de les Illes Balears. Al respecte, sabem que:

*Gran parte de esta documentación está constituída por libros de administración de las Comunidades y Conventos suprimidos referentes a sus abonos o pagos, adquisición de alimentos (carne, harina, etc.), alodios, archivos, arriendos, autos, cabreves, censos, cofradías, colegios, consultas, contratos, cuentas, depósitos, enfermería, entierros, farmacia, fundaciones, gasto y recibo, inmuebles y heredades, librería o biblioteca, mandas pías, memorias, nóminas de religiosos, obligaciones y amortizaciones, obras, obras pías, procuradorías, profesiones de religiosos, protocolos, quitaciones de censos, recibos e ingresos, rentas, ropería, sentencias, testamentarías, visitas y mandatos, etc.*²¹

D'entre tot aquest arsenal de material, ens adonam que els capbreus, acompanyats per tota aquella paperassa que faci referència als censals, les seves quitacions i els encarregaments posteriors, és la documentació que ens interessa.

Aquí tampoc hem d'oblidar les diferències i lluites que van mantenir les comunitats seculares i regulars al llarg del temps, en les poblacions i ciutats on van coincidir dues o més institucions d'aquesta naturalesa (Marquès, 1994). Les comunitats regulars, especialment la franciscana i la dominica, amb el seu esperit de compartir la pobresa, canviaren amb el pas del temps i, gràcies a la butlla *Quo Eloganti* de 1230, es concedeix permís a l'orde franciscà per rebre i disposar de diners.

Davant la nova situació, l'hostilitat entre els antics ordes i el clergat secular va créixer per raons de gelosia i competència (Escanelles, 1991, pàg.35-36). I és que l'estructuració del treball manual i espiritual entorn d'una comunitat religiosa franciscana, per tan sols posar un exemple, a més d'humil, era senzilla i elemental.²² Aquella lluita per donar descans etern a les ànimes necessitades de pau espiritual es va donar a Alaior a partir del segle XVII i es va generalitzar durant el XVIII i el XIX.

²⁰ J. M. CRUSELLES et al.: *L'Arxiu Parroquial de Santa Maria la Major d'Oliva*. La Safor. 1986.

²¹ A. MUT CALAFELL: *Guía sumaria del Archivo del Reino de Mallorca*. Madrid, 1984, 40.

²² G. SINTES ESPASA, M. A. MARQUÈS SINTES: *El convent de Sant Diego a Alaior*, Palma, 1996.

L'ús efectiu de la font

Si bé podem dir que algunes de les fonts fiscals de l'època moderna no són del tot prou segures a l'hora de valorar el seu contingut, com ara les talles i els manifestes de béns, el cert és que sempre ens proporcionen una informació de conjunt més completa que no els capbreus religiosos. Així, Murillo ens diu que:

Les talles, com tot impost directe sobre la possessió de béns immobles -tot i que també afectaven un nebulós concepte de negoci-, era un recurs municipal antipàtic....²³

I el mateix autor, quan es refereix al manifest, ens comenta:

Tornant a les talles, s'imposaven sobre el manifest de cada terme on hi havia una relació de riquesa imposable de cada veí. Una relació molt deficiënt, però prou indicativa.²⁴

En un altre nivell, però sempre dins l'àmbit de les fonts fiscals, ens trobam amb l'ús de les matrícules industrials (1852-1960), que també ens proporcionen una sèrie de dades.

Referit a la talla, ja se'ns avisa que *Dins del complex món de la fiscalitat medieval, la talla era un impost directe que requeria damunt les persones, els caps de casa, de manera proporcional als béns declarats, almenys teòricament. La talla, doncs, com a font documental, cal considerar-la, certament, un element important per a les recerques fiscals sobre l'època que tractam i per als estudis econòmics en general....²⁵*

I si volem descobrir quin pes tenien les dones davant el pagament d'aquests impostos, encara ens trobarem amb més entrebancs.²⁶

Les circumstàncies socials i les imprecisions de les fonts, farà que la nòmina d'homes sigui molt més gran, quan en realitat la dona contribuïa en igualtat de condicions que l'home.

Quant al contingut dels capbreus, és a dir, els censals, podem dir que ha estat un tema suficientment tractat en l'àmbit menorquí,²⁷ com també per al cas dels censals eclesiàstics.²⁸

²³ ANDREU MURILLO I TUDURÍ: "Pressió fiscal, economia i societat a la Menorca de la transició del segle XVI al XVII", *Randa*, 21, 1987, 11.

²⁴ ANDREU MURILLO I TUDURÍ: "Pressió fiscal, economia i societat a la Menorca de la transició del segle XVI al XVII", *Randa*, 21, 1987, 12.

²⁵ MARIA BARCELÓ I CRESPI et al.: "Aspectes de la fiscalitat municipal de la Ciutat de Mallorca (1532-1533)", a *VI Jornades d'Estudis Històrics Locals*, 1988, 139.

²⁶ MARIA BARCELÓ I CRESPI: "La dona com a subjecte fiscal (segles XV-XVI)", a *Mayúrqa*, 22 - I, 1989, *Homenatge a Álvaro Santamaría*, 49-56.

²⁷ ANDREU MURILLO I TUDURÍ: "Pressió fiscal, economia i societat a la Menorca de la transició del segle XVI al XVII", *Randa*, 21, 1987, 7-32.

ANDREU MURILLO I TUDURÍ: "Pressió fiscal i altres pressions econòmiques i extraeconòmiques la Menorca de finals del segle XVI", *VI Jornades d'Estudis Històrics Locals*, Palma, 1988, 313-342.

²⁸ G. SINTES ESPASA, M. A MARQUÈS SINTES: *El convent de Sant Diego a Alaior.*, Palma, 1996.

Respecte a la informació que ens proporcionen els capbreus, tornarem a dividir les nostres fonts en públiques i privades:

* **La font pública o capbreuació del Reial Patrimoni** ens proporciona la següent informació:

- a) Morfologia de les ciutats: carrers o xarxa viària, murades i l'entorn de la ciutat.
- b) Funcions de la ciutat (religiosa, etc.).
- c) Funció assistencial (almoines, hospitals i confraries).
- d) Funció administrativa: càrrecs, clavaris, oïdors de comptes i altres.
- e) Aspectes econòmics i socials (estaments) que donen informació sobre les professions i activitats de les persones, del que actualment coneixem com els tres sectors bàsics (primari o sobre els béns immobles al camp, secundari i terciari).
- f) Classes socials privilegiades: es constaten els privilegiats, la clerecia i els ingressos de les esglésies.

El capbreu religiós, com a font històrica, ens ve a dir de quants diners disposava una comunitat religiosa, o en el cas d'un particular, ens dóna a conèixer quina era la fortuna econòmica de l'individu en constatar allà escrites totes les obligacions i censals que s'havien de cobrar any rere any.

* **Documents privats:** Com hem dit abans, aquí hem de destacar els dos mateixos subapartats:

a) Documents privats redactats per individus i notaris:

Aquests documents, també segueixen un esquema a l'hora de ser elaborats que vindria a ser:

- Exposició de la causa: nom i llinatges del deutor, ofici, si cal, i data de pagament obligada,
- relació dels béns afectats,
- situació dels béns, superfície i afrontacions,
- drets dominicals sobre el bé,
- pagament del censal, si s'ha de fer en moneda o en espècie, a més dels pagaments de lluïsmes,
- reconeixement de deutes,
- règim d'amortització
- tinença anterior, fins a tres vegades, del censal pagat.

Per a l'exemple seguim usant el **Capbreu de Danús**. La font és important perquè l'autor ens diu que el capbreu de Danús pertanyia a

Mossèn Francesc Danús, menorquí, home de negocis amb un ample sentit de l'organització i ordre dins l'administració dels seus béns, cobrava nombrosos censals, inclús a son propi sogre, Mn. Guerau Fe, qui li havia cedit una quantitat com a dot en contemplació

del matrimoni celebrat amb Llorença Fena, sa filla (...) Ell mateix havia comprat quasi tots els censals que cobrava i feia notar quesvulla variant o modificació concertats amb els censalistes. Mossèn Danús com molts altres mercaders, comerciants, mariners i patrons de barca, guardava els seus llibres particulars dins l'arxiu parroquial, tal volta per major seguretat dels mateixos en cas de guerra o incursions morisques, o també perquè algun clergue, -pagant i agraïnt,- portava la comptabilitat de tot el seu maneig.²⁹

La seva explicació és prou eloqüent.

b) Documents privats redactats per institucions religioses (seculars i regulars).

Sense constatar gaire variacions formals respecte a les fonts anteriors, pensam que aquests tipus de capbreus ens poden ajudar a copsar més informació; aquesta ens la proporciona l'anàlisi de les fundacions perpètuas apuntades al capbreu, obtenint una sèrie de resultats respecte als distints béns que vam llegir.

A tall d'exemple, podem considerar els resultats de la taula 1, referits als béns immobles sobre els que es va carregar alguna fundació perpètua a Ferreries, en el capbreu iniciat a redactar el 1777.³⁰ Fent una breu anàlisi general, es pot observar que les fundacions perpètuas eren carregades sobre tot tipus de béns immobles amb un censal eclesiàstic. La llista que vam obtenir ens demostra la diversitat de béns immobles, sobre els que els fidels imposaven les seves càrregues espirituals. Que el major percentatge de diners correspongui a les possessions (21'42% del total) també és simptomàtic, com a aval primer emprat que era la possessió o lloc; açò ens indica que el seu propietari tenia un pes important dins la societat i, a més, podia fer-ho. Som conscients que fins que disposem d'un treball posterior de conjunt, sobre la vida econòmica d'aquella parròquia, no coneixerem amb exactitud la importància de les entrades econòmiques encomanades anualment al rector ferrerenc i redactades en aquest capbreu, però el cert és que per poder carregar un censal eclesiàstic, una persona amb poca capacitat pecuniària no podria gaudir d'aquell avantatge espiritual, mentre que els pertanyents al braç mig i superior, si que podien fer-ho. El poder gaudir d'una fundació perpètua en el testament, certament era un element social diferenciador.

Taula 1.
BÉNS SOBRE ELS QUALS S'HA CARREGAT ALGUNA FUNDACIÓ PERPÈTUA, DE LA PARRÒQUIA DE SANT BARTOMEU (1777).

Bé immoble	lliures	sous	diners	% sobre total
Possessions	19 ll.	1 s.	—	21'42%
Tanques	17 ll.	5 s.	10 d.	19'43%
Cases	12 ll.	11 s.	3 d.	14'15%
Sense béns	12 ll.	7 s.	—	11'90%
Sobre béns propis	9 ll.	5 s.	2 d.	10'40%
Tanca i possessió	4 ll.	2 s.	6 d.	4'65%

²⁹ J. ROSSELLÓ LLITERAS: "Capbreu de Menorca de Danús", *BSAL*, 34, 1975, 508.

³⁰ MIQUEL A. MARQUÈS SINTES: "La vida quotidiana de Ferreries al segle XVIII", *Revista de Ferreries*, 1996. [Premi d'Investigació sobre Ferreries (Bienni 94-95) sota el títol: *De capellans, misses i ànimes a Ferreries. Fotografia d'un poble de finals del segle XVIII*.

Terres i porcions	4 ll.	1 s.	–	4'59%
Béns i possessió	3 ll.	9 s.	–	3'89%
Cases i hort	2 ll.	10 s.	–	2'85%
Vinyes	2 ll.	1 s.	6 d.	2'45%
Forn de puja	1 ll.	10 s.	–	1'70%
Pletes	1 ll.	2 s.	6 d.	1'36%
Cases i vinya	–	18 s.	--	1'02%
Cases i tanca	–	3 s.	--	0'19%

Font: Elaboració pròpia mitjançant el capbreu de 1777.

Amb la informació que poguem extreure, conjuntament amb els llibres d'entrades i sortides dels convents, principalment, podrem establir algun tret com, per exemple, conèixer quins preus es pagaven pels actes litúrgics a finals del segle XVIII a Menorca. Tornant a l'exemple de Ferreries, es van poder conèixer alguns preus d'actes litúrgics que la Parròquia va cobrar entre els anys 1777 i 1795. Com es pot veure en la taula 2, sense obtenir una gran relació de serveis litúrgics i els preus que s'acostumaven a cobrar, és una informació un poc orientativa. Es pot dir que els preus dels actes litúrgics de la parròquia de Ferreries no varien massa respecte dels preus litúrgics obtinguts en el cas del cobrament d'actes dels franciscans d'Alaior.³¹ En negreta hem assenyalat els preus que el rector de la Parròquia va cobrar en més ocasions, i la resta són altres pagaments que hem constatat, però que no es van donar en tantes ocasions.

De fet, tampoc volem veure aquesta aportació econòmica de la vida religiosa dels nostres avantpassats com una primícia; de fet, en altres indrets de l'estat com ara Mallorca³² i Múrcia³³ també s'han pogut constatar l'existència de pagaments d'actes litúrgics amb un valor econòmic regular i regulat alhora.

TAULA 2.
FIXACIÓ PREUS DELS ACTES LITÚRGICS DE LA PARRÒQUIA
DE SANT BARTOMEU, DE FERRERIES(1777-1795).

Concepte	Anys			Quantitats estipulades		
	1777	1782	1795			
Missa cantada	25	24	24	15 s.	12s.	18s. 20s.
Missa resada	49	38	38	3 s.	6s	8s. 9s 4 s.
Missa cantada i aniversari	22	--	--	15 s.	12s.	18 s.
Missa resada i aniversari	4	--	--	9 s.		
Sufragis diversos	9	9	9	preus diversos		
Salm penitencial	7	7	7	3 s.		
Missa del Gall més un aniversari	1	--	--	1 ll.	2 s.	6 d.

Font: Elaboració pròpia mitjançant el capbreu de 1777. Preus donats en lliures (ll.), sous (s.) i diners (d.).

³¹ G. SINTES ESPASA, M. A MARQUÉS SINTES: *El convent de Sant Diego a Alaior.*, Palma, 1996, 29.

³² VV. AA.: *El convent de Sant Bonaventura de Lluçmajor. Història i art.* Lluçmajor, 1993.

³³ L. RUÍZ MOLINA: *Testamento, muerte y religiosidad en la Yecla del siglo XVI*, Yecla 1995.

Es pot dir que l'Església, a la seva manera, funcionava com una espècie de banc, gestionant el diners que entrava a la caixa del rector per a les fundacions perpètuas o bé el diners que provenia d'un quitament. Si bé ja es coneixien alguns estudis al respecte,³⁴ nosaltres hem constatat com a la mateixa parròquia de Sant Bartomeu de Ferreries, no era estranya aquella forma d'obtenir diners. Lleguem una apuntació del capbreu feta pel rector, i ens adonarem del que estem explicant:

"Fa la Universidad del Mercadal 1Ll. 10s. ceñs, lo qual es per caritat de deu Missas baxas que als 5 Agost se celebran per anima de Barthomeu Gornes de Biní Seuhés, que fundá este mediant son ultim testament, y resigná o asseñalá el dit ceñs sobre el Forn de puge de la sobra dita Universidad. Vide capbreu Vell fol. 25

Son..... III. 10s. es.

Dia 15 Fabrer 1800 la universitat de Marcadal ha quitat la sobredita renda de 1 Ll. 10 s. y el capital para en poder de mi qui lo aguard en deposit per esmersarlo lo mes prompta posible, los sufragis son dist fins ara

Pons Rector de Ferrarias

Vuy als 11 Octubre de 1813 se es esmersat sobre terras de Jaume Fabrer y Pelagri sitas en Ferrarias al Pujol de Vugell, foli 25 capbreu vell.

Florit rector de Ferrarias".³⁵

Com es pot veure, el rector de Ferreries va tenir durant un cert temps, diners en la caixa que no li van produir cap benefici econòmic, però al final sempre trobava alguna ànima necessitada de capital per satisfer alguna necessitat terrenal, i així pagaria algun acte litúrgic, com a senyal del deixat pel religiós. Al cap i a la fi, la font estudiada, com d'altres, ens demostra que la cosa terrenal i l'espiritual anaven molt més lligades del que avui en dia poguessim pensar.

A tall de conclusió

Es pot dir que el capbreu religiós pot contribuir a oferir una visió més global de la vida i l'entorn de la parròquia o del convent que estudiem; l'investigador podrà obtenir dades a nivell econòmic, demogràfic, social, d'estructura de la propietat, de costums i de mentalitat, etc. Per totes les raons que hem exposat aquí, pensam que no es pot generalitzar l'afirmació que el capbreu només és una font fiscal;³⁶ de fet, tot document privat, sigui d'un particular o religiós, no tindrà gaire a veure amb les capbreuacions que manava fer el rei. Per açò pensam que la nostra aportació pot ser orientativa i que, en un futur pròxim, tant

³⁴ LLORENÇ FERRER I ALÓS: "L'església com a institució de crèdit: les quotidianes distribucions de la Seu de Manresa als segles XVIII i XIX", *Recerques*, núm. 18, 1986, 7-46.

³⁵ ARM, C-4056, foli 38.

³⁶ MARIA BARCELÓ I CRESPI: "El capbreu: font per a l'anàlisi d'una comunitat urbana", a *Mayûrqa*, 20, 1984, 237.

filòlegs com historiadors puguin millorar el concepte del capbreu i al mateix temps fer-ne un ús apropiat. Aquest i no altre era l'objectiu.

BIBLIOGRAFIA

- MARIA BARCELÓ I CRESPI: "El capbreu: font per a l'anàlisi d'una comunitat urbana", *Mayurqa*, 20, 1984, 233-240.
- MARIA BARCELÓ I CRESPI: "La dona com a subjecte fiscal (segles XV-XVI)", *Mayurqa*, 22-I, 1989, *Homenatge a Álvaro Santamaría*, 49-56.
- MARIA BARCELÓ I CRESPI et al.: "Aspectes de la fiscalitat municipal de la Ciutat de Mallorca (1532- 1533)", a *VI Jornades d'Estudis Històrics Locals*, 1988, 139-159.
- U. DE CASANOVA I TODOLÍ, J. F. LÓPEZ BONET: *Diccionario de términos históricos del Reino de Mallorca (s. XIII - XVIII)*. Palma, 1986.
- MIQUEL A. CASANOVAS I CAMPS: "Els manifestes de béns com a instrument de fiscalitat", a *Estudis d'Història Econòmica*, 1, 1991, 61-78.
- J. M. CRUSELLES et al.: *L'Arxiu Parroquial de Santa Maria la Major d'Oliva*. La Safor. 1986.
- VV. AA.: *El convent de Sant Bonaventura de Lluçmajor. Història i art*. Lluçmajor, 1993.
- MARGALIDA ESCANELLES BONAFÉ: *Arquitectura religiosa a Inca i als seus voltants*. Inca, 1991.
- LLORENÇ FERRER I ALÓS: "L'església com a institució de crèdit: les quotidianes distribucions de la Seu de Manresa als segles XVIII i XIX", *Recerques*, núm. 18, 1986, 7-46.
- LLORENÇ GARÍ JAUME: *Iglesia y claustro de San Francisco. Memoria del Beato Fray Junípero Serra*. Palma de Mallorca, 1990.
- DAMIÁN IGUACEN BORAU: *Diccionario del patrimonio cultural de la Iglesia.*, Madrid, 1991.
- MIQUEL A. MARQUÈS SINTES: *Alaior en el trànsit a la Modernitat*. Treball per a l'assignatura de Maria Barceló i Crespí, d'Història Medieval del Regne de Mallorca, a la Universitat de les Illes Balears, 1993 [Inèdit].
- MIQUEL A. MARQUÈS SINTES: *Notes sobre el convent de Sant Diego (Alaior)*, Ciutadella, 1994. [Monografies Menorquines, núm. 70].
- MIQUEL A. MARQUÈS SINTES: "La vida quotidiana de Ferreries al segle XVIII", *Revista de Ferreries*, 1996. [Premi d'Investigació sobre Ferreries (Bienni 94-95) sota el títol: *De capellans, misses i ànimes a Ferreries. Fotografia d'un poble de finals del segle XVIII*].
- J. M. MARTÍNEZ CARRIÓN: "Fuentes para el análisis regional de la industrialización española", *Estudis Baleàrics*, 43, 1992, 27-44.

- ANDREU MURILLO I TUDURÍ: "Pressió fiscal, economia i societat a la Menorca de la transició del segle XVI al XVII", *Randa*, 21, 1987, 7-32.
- ANDREU MURILLO I TUDURÍ: "Pressió fiscal i altres pressions econòmiques i extraeconòmiques a la Menorca de finals del segle XVI", *VI Jornades d'Estudis Històrics Locals*, Palma, 1988, 313-342.
- ANDREU MURILLO I TUDURÍ: "Emfiteusi i censals (Anàlisi socio-econòmica de l'explotació de la terra a la Menorca precapitalista)", *Meloussa*, 1, 1988, 53-78.
- A. MUT CALAFELL: *Guia sumaria del Archivo del Reino de Mallorca*. Madrid, 1984.
- J. ROSSELLÓ LLITERAS: "Capbreu de Menorca de Danús", *BSAL*, 34, 1975, 508-517.
- L. RUÍZ MOLINA: *Testamento, muerte y religiosidad en la Yecla del siglo XVI*, Yecla 1995.
- F. SASTRE PORTELLA: *La Ciutadella de Menorca en el tránsito a la modernidad*, Menorca, 1982.
- G. SINTES ESPASA, M. A. MARQUÈS SINTES: *El convent de Sant Diego a Alaior.*, Palma, 1996.

FONTS ARXIVÍSTIQUES

ARM

Convents-4056, *Capbreu de los censals reb la Iglesia Parroquial de las Ferrarias, axi per raho de Suffragis com aliás, fet als 8 Janer de 1777.*

RESUM

L'autor dona a conèixer una font històrica poc utilitzada pels investigadors: el *capbreu*. Aquest és un document públic o privat en el qual quedaven recollits els drets sobre un bé moble o immoble, essent el beneficiari el rei, particulars o bé institucions religioses i els sistemes per cobrar-los. Es reflexionarà sobre el concepte *capbreu*, les parts que el formen, la informació que aporta sobre una societat, a més d'aspectes socials, religiosos i els referits a la mentalitat de la societat.

ABSTRACT

The author lets us know a historic source not much used by the investigators: the *capbreu*. This is a public or private document where the rights remained written down to be charged on the personal and landed property, being the beneficiary the king, privates o religious intitutions. We will reflect on the concepte *capbreu*, the parts that form it, the information that is bring over a society, even the social and religious aspectes, and those that refer to the mentality of the society.